

տամբին այդ վարժարաններու և նոյն իսկ իրենց անձերու գոյութիւն տուող Հայ կրօնին և Հայ եկեղեցւոյ դէմ: Այ՛ն շատ զարհուրելի է և շատ վտանգաւոր. բայց ես կարծեմ թէ աշակերտք այնչափ յանցաւոր չեն, որչափ նոցա դասատուներն և մի քանի զէվզէկ հոգեւորականներն որ ինքզինքնին լուսաւորեալ ցուցանել կուզեն անկրօնութեան աղօս և աղտոտ լոյսերով... Այդ անլոյս աչքեր չեն տեսներ որ՝ աշխարհի մէջ առաջին համարուող ազգ մը, Թագաւորութիւն մը կայ, որ իւր բոլոր զօրութիւնն ու կարողութիւնը իւր Քրիստոնէական կրօնին կը պարտի, հաւատարիմ ծառայութեամբ առ Աստուած և առ ընդհանուր մարդկութիւնն, Անգլիացին է այդ ազգը, որ ջերմեռանդ աստուածապաշտութեամբ իւր դպրոցներն ու վարժարաններն, հեմաւրաններն ու համալսարաններն ունի, և կրօնական կրթութեան հետ գիտութեան ամեն ճիւղերու մէջ կը յառաջագիմէ:

Նս այս կողմ ամի մը ժողովուրդ, ցրուած աշխարհի ամեն կողմ, աղքատ ամեն բանով, և աղքատացած վերահաս չարիքներով, օրըստօրէ կը թուլանայ իր հաւատքէն, իր եկեղեցիէն, և Աստուածապաշտութենէն, չեմ գիտեր անոնց տեղը ինչ դնելու յուսով...»:

ՀԵՆՐԻԿ ԻԲՍԷՆ

Մայիսի 10-ին Քրիստինիայից հեռագիրը գուժեց Հենրիկ Իբսէնի մահը: Ժամանակակից կեանքի ամենախոշոր անուններից մէկն է սա, որ կողմում է ոչ սիւայն իր հայրենիք Նորվեգիայի փառքը, այլ և նորագոյն գրական աշխարհի զարդը: Մեծ տաղանդ էր Իբսէն և նրա մահով նատուրալիզմը կոչցնում է իր երեք սիւներից երկրորդը: Առաջինը՝ Զօլան վախճանուել է դեռ 1903 թուին. իսկ երկրորդը՝ Եասնայա Պօլեանի բնակիչ ծերունի Լ. Տօլստոյ դեռ չարունակում է իր յամառ կռիւը ծերութեան դէմ:

Քրիստինիայից ոչ այնքան հեռու փոքրիկ Սկիէնը այն բախտաւոր քաղաքն է, ուր ծնուել է Հենրիկ Իբսէնը, 1828-ի մարտի 20-ին: «Իբսէնի բնաւորութեան մէջ Նորվեգական արիւնը անմիջական ներգործութիւն չի ունեցել», նկատում է իրաւացի կերպով Յէյլը, որովհետեւ Իբսէնի ծագումը Նորվեգական չէր: Մայրը գերմանուհի էր. իսկ հայրը Դանիայից Նորվեգիա գաղթած մի նաւավարի որդի:

Գեղեցիկ Սկիէնը հիւանալի էր փոքրիկ Իբսէնի մանկութեան համար, ուր նա անցնում էր ուրախ ու ապահով կեանք:

իբրև ունևոր ընտանիքի գաւակ: Այդտեղ նրա ֆանտազիան թեաւորում էր գեղարուեստական ու բանաստեղծական տենչերով: Սակայն այդ անհոգ ու անդորր կեանքը երկար չի տևում: Վաճառական Կնուդ Իբսէնը սնանկանում է և ենթարկուելով մեծ զրկանքների, ստիպուած է լինում ընտանիքը տեղափոխել մի մօտակալ գիւղ: Վեց երկար տարիներ զիւղում ապրելով, Իբսէնը ենթարկւում է լուռ կեանքի, դառնում միատիկ ու մարդատեաց: Նա սիրում է մենակեաց կեանք, առանձնութիւն, ուր փոքրիկ յուստեսը անցնում է ընթերցանութեամբ, մանաւանդ նկարելով:

Կնուդ Իբսէնին յաջողում է վերջապէս փոքր ինչ դործերը կարգի բերել և ընտանիքը նորից բաղադրել տեղափոխել, ուր և տասնուչորս ամեայ Իբսէնը յարմարութիւն է ունենում բնակարան դպրոց յաճախել: Հենց առաջին տարում ուսումնարանի վարչութեան առանձին ուշադրութեանն է արժանանում նա, գրելով Լիլլադիին բարիքների ժխտման մի միատիկ շարադրութիւն: Դժբախտաբար դպրոցում մնում է նա միայն երկու տարի. ապա սեփական գոյութիւնը ապահովելու ստիպմամբ գնում է Գրիմշաատ և ծառայութեան մտնում մի գեղատուն:

Ինչքան էլ անողորմ էր ապրուստի խնդիրը, այնուամենայնիւ Իբսէնը ժամանակ էր գտնում մտաւոր զբաղման, միևնոյն ժամանակ գրելով մի շարք բանաստեղծութիւններ, որոնք առանձին յաջողութիւն չունեն: 1848-ին բռնկուող յեղափոխութիւնը մեծ ոգևորութիւն է առաջ բերում Իբսէնի կեանքում և հենց այդ ազդեցութեան տակ էլ Իբսէնը գրում է իր անդրանիկ դրաման «Կատիլինա», եւր նա պատրաստւում էր և ուսանողական քննութեան: «Կատիլինան» մերժուեց ներկայացնուելու, սակայն նա ապագրուեց և արժանացաւ նպաստաւոր քննադատութեան:

Հինգ տարի ծառայութեան մնալով, 1850-ին գալիս է մայրաքաղաք համալսարանում քննութիւն տալու, որը սակայն յաջողութեամբ չէ պսակւում: Քրիստինիայում Իբսէնը ծանօթանում է իր մեծ հայրենակից Բ. Բեօրնսօնի հետ, որը ապագայում խոշոր հուշակ ձեռք բերելով քաղաքական կուսակցութեանց պատճառով դառնում է նրա մեծ հակառակորդը: Քրիստինիայում Իբսէնը մի քանի երիտասարդների ու Բեօրնսօնի հետ հրատարակում է մի թերթ, որ սակայն մի քանի ամիս է միայն գոյութիւն ունենում: Այս Իբսէնը կենտրոնանում է իր գրական գործունէութեան մէջ և շուտով հրատարակում է «Իլլեցադանական շիրիմ» դրաման (բանաստեղծական), որը և լուր ընդունելութիւն է գտնում Քրիստինիայի թատրոնում, այնպէս որ նա

հրաւիրուում է Բերգէն իբրև բեթիսար և թատերադուդ: Բերգէնում Իրսէնը մնում է վեց տարի, ուր գտում է «Տիկին Ինգէր», «Օլաֆ լիլիէկրան» ու Սօլհուգէ տանը՝ դրամաները:

1857-ին Իրսէնը, իբրև արդէն բաւական յայտնի դրամատուրգ, հրաւիրուում է Բրիտինիա, իբրև «նորվեգական թատրոնի» կառավարիչ: այս արդէն նշանաւոր պաշտօն է, ուր Իրսէնը հնարաւորութիւն ունի բեմական կեանքը հենց բեմի վրայ ուսումնասիրել: Այստեղ նա մնում է հինգ տարի գրելով երեք նոր դրամաներ «Հիւսիսային զօրարչաւ», «Սրբոյ կատակերգութիւն» և «Իսհաթառ մնգներ»: 1852 թուին, նորվեգական թատրոնը սնանկանում է և Իրսէնը մնում է առանց պաշտօնի, կատարեալ զուրկ և նիւթական միջոցից, այնպէս որ ստիպւում է մաքսատան պաշտօն որոնել: Բայց և այստեղ երկար չի մնում: Քաղաքական կուսակցութիւնները խռնում են իրար և Իրսէնը զգուած ու հոգեպէս բաւական տանջուած, 1864-ի գարնան ստիպուած է լինում հեռանալ Նորվեգայից: Նա ապրում է սկզբում Հոսովմում, ապա Դրէգդէն, Միւնխէն և այլ կենդրոններում: Վատաւոր քննադատն այդ ժամանակաշրջանում նա մի երկու անգամ այցելում է Սկանդինաւեան թերակղզին, բայց վերջնականապէս վերադառնում ու հաստատուում է Քրիստիանիայում միայն 1867-ին:

Արտասահմանեան հոխ կեանքը, նոր շփումները աւելի է բեղմն ուտրում Իրսէնի միտքը և նա շարադրում է սկզբում երեք նշանաւոր դրամաներ՝ «Պիէր Գիւնո» «Բրանդ» և «Վայսըն ու գալլիւացին» երկու մասերով, որը և ծաւալով նրա ամենամեծ երկն է: Ապա հետզհետէ լոյս են տեսնում—«Շօրա», Ուրուականներ», Հասարակութեան նեցուկները», «Դօկտոր Շտոկման», «Վայրի բալլը», «Հեղեղա կաթէր», «Մովի տիկինը», և այլն:

1885-ի ամառը Իրսէնը այցելում է իր սիրած հայրենիքը, ուր կեանքը այլ ևս բարեփոխուել, կըթուել ու կանոնաւորուել է: Կեանքը այլ ևս այնպէս մանր չէ, կուսակցութիւնները չեն շահագործում հասարակութեան, և մարդիկ այլ ևս այլասեւեռած չեն, ինչպէս տարիներ առաջ, երբ երկրի ազգաբնակչութիւնը բաղկացած էր ոչ թէ մարդկանցից, այլ «երկու միլիօն շներից ու կատուներից»: Քաղաքական կուսակցութիւնները արդէն կազմակերպուել, գոյն են ստացել, նոյն իսկ մաքուր գաղափարի դրօշակ է ծածանւում: Այս ամենը փոքր ինչ միութարական է, բայց և մի շարք յիշողութիւններ են վերակենդանանում Իրսէնի մէջ: Նա կրկին կանգ է առնում կուսակցական պայքարի վրայ

և ահա 1886-ին լոյս է տեսնում մի նոր դրամա՝ «Բոսմերսհոլմ», նրա ամենանշանաւոր երկը: Այս այն հատիկ դրաման է, որի մասին քննադատական աշխարհում այնքան տարբեր կարծիքներ երևան եկան. շատ-շատերը չէին հասկանում այս դրաման, իսկ միւսները իրենց քննադատութեան վերջը իբրև եղբակացութիւն դնում էին մի մեծ հարցական:

Անցեալ ամառուայ սեմեստրին, 1905-ին, Հալլէի համալսարանի փիլիսոփայութեան պրոֆէսոր Ալուաս Ռիլը, մի շարք դասախօսութիւններ ունէր «Ժամանակակից դրամայի» մասին, ուր խօսելով Մետերլինգի ու Դ'Անուլնցիոյի մասին, խորագէտ փիլիսոփան ընդարձակ քննութեան առաւ մանաւանդ Իբսէնի դրամաները: Նա առանձնապէս կանգ առաւ Rosmersholm-ի վրայ, վերլուծեց նրան մանրամասն ու գիտնականօրէն եզրակացութեան գալով, անուանեց այդ երկը Իբսէնի գլուխ գործոց: Պէտք էր տեսնել այն մեծ ոգևորութիւնն ու ազմուկը, որ տիրեց Անուլնցիոյի վրայ հարիւրից աւել հանդիսականների մէջ: Անշուշտ ցաւալի է, որ առ այժմ այդ դասախօսութիւնները առանձին գրքով չի հրատարակուած:

Իբսէնի մասին եղած գրականութիւնը խիստ մեծ ու ընդարձակ է, առանձնապէս Գերմանիայում, ուր նրան աւելի շուտ հասկացան ու յարգեցին, քան միւս երկրներում: Իբսէնի գործնէութեան իբրև լաւ ուսումնասիրողներ կարելի է անուանել է. Ռայխին. Լ. Բէրգին և այլն, բայց մանաւանդ Դ. Բրանդէսին, որը, ըստ մեզ, մեկնել է Իբսէնի ամենաճիշտ նշանակութիւնը:

1899-ին Իբսէնը հրատարակել է իր վերջին երկը «Մեր մենք մեռածներս սթափունք», որի հայերէն թարգմանութիւնը գերմաներէնից կհրատարակենք «Լուսայում» առաջիկայ համարից: Սա մի դրամատիքական էպիլոգ է, այսինքն վերջաբան, որ և գծախտաբար զարձաւ Իբսէնի գործնէութեան վերջաբանը: Մերունի Իբսէնի այս վերջին երկը գերազանց ստեղծագործութիւն չէ, բայց և այնպէս, շնորհիւ յօշափած լուրջ խնդիրների, առանձին ուշադրութեան առնուեց, մանաւանդ որ հերոսի ներքին աշխարհը արտացոլում է հեղինակի անձնական կեանքը:

Իբսէնի դրամաներից առանձին աղմուկ հանեց և «Նօրան»։ Կանանց հարցի, նրանց կրթութեան, դաստիարակութեան խնդիրն է այդտեղ յօշափուած, սակայն դրամայի լուծումը բաւականութիւն չէր տալիս նրբագիտաց հասարակութեան մանաւանդ այն շրջանին, որոնք հումանիստական կրթութեան կողմնակից են: Այդ տեսակ վերջաւորութիւն անմիտ է համարուում: Լսում էր խիստ տրտուել, ուժգին բողոք, աղմուկ, այնպէս որ «Նօրան»

սկոեց դադարել բեմի դարդ լինելուց: Վերջերս գիշանելով Վիեննայի թատրոնի կառավարչի դիմումին, Իբսէնը փոխեց Նօրայի այդ անհաճելի վերջաւորութիւնը: Գիտակցման եկած Նօրան այլ ևս չի հեռանում տնից, այլ յանուն իր երեխաների սիրուն զիջանում է ամուսնուն ու մնում զաւակների մօտ: Սակայն այս փոփոխութիւնը կատարելով հանդերձ, հեղինակը աւելացնում է, որ ինքը մնում է իր նախկին կարծիքին:

1898-ի մարտի 20-ը Նորվեգիայի համար ազգային տօն էր: Ժողովուրդը ցնծութեամբ օղջունում էր ծերունի դրամատուրգի 70-ամեակը: Այդ յօբելեանին մասնակցում էր և ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհը:

Այժմ Իբսէնը այլևս կենդանի չէ: Նա կնքեց իր մահկանացուն 78 տարիքում:

Իբսէնի դրամաները շնորհիւ իր շօշափած խնդիրների թարմութեան և ուժգնութեան, դտան ընդարձակ յաջողութիւն ու ընդունելութիւն: Նրա երկերը թարգմանուած են համարեա բոլոր կրթուած լեզուներով: Մի քանիսը հայերէն ևս: Իբրև նատուրալիստ նա իրական կեանքի մանրակրկիտ նկարիչ չէր միայն. նա և խոր հոգեբան էր, և քննադատող և ուսումնասիրող և հրապարակախօս: Այս ամենը ներութեամբ ու հոնճարեղ կերպով միացնում էր նա իր դրամաների մէջ, ահա նրա հռչակի աղբիւրը: Եւ նա դեռ շատ երկար կապրի...

Յ. ԲՈԶԻԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄՈՒՄՆՆԵՐ

Մոսկուա. Բժ. Ս. Շահնազարեանց.— Ստացանք Ձեր «Դպրոցական հարցեր» և «Կրթութեան— դաստիարակութեան արտաքին միջոցները ժողովրդական դպրոցում» յօդուածները: Կվարդանք և մեր որոշումը կ'յայտնենք:

Սմրղանդ. Mars. Ձեր հետաքրքրական յօդուածը ստացանք, լոյս կտեսնի միւս համարում:

Կ. Պօլիս, Մ.— Ստացանք Ձեր նամակը և կարգադրեցինք:

Շուշի. Յ. Սանլարեան. Բանաստեղծութիւնները ստացանք:

«Արշալուսի» և «Աշխատանքի» խմբագրատանը, Սալման—Ստորակէտին.—

Քարվանը կը քոչէ:

Հ. Նախիջևան. Ա. Մ.— Սալմանի մասին Ձեր տուած յայտնագործութիւնը կարգացինք: Այժմ մեզ համար ամեն ինչ պարզ է: Նա կատարեալ իրաւունք ունի որոշ անձանց Դուսա ուղարկել: